

Hayatın merkezinde fonksiyonel cami

Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz

Diyânet İşleri Başkan Yardımcısı

İslam, hayatın merkezine mabet ve mescidi yerleştirerek cami merkezli bir medeniyet kurmuştur. Yüce Peygamberimiz Medine'ye hicret sırasında Kuba'da ilk mescidi, ardından Medine'de Mescid-i Nebi'yi inşa ederek önce dini ve imanı korumayı, sonra bu iman ikliminde toplumu dönüştürmeyi ve yepyeni bir tevhit ehli inşa etmeyi hedeflemişti. Din ve imanı korumanın başlıca üç yolu vardır:

- 1- Ferdî planda dinin emirlerini tutup yasaklarından kaçınmak,
- 2- Mabet, mescit ve cami gibi müesseseler kurup toplumu dönüştürmek,
- 3- Din ve iman konularına ait eğitim ve öğretimi yaygınlaştırmak.

Din ve imanı korumanın müesseseler yoluyla olanına en güzel örnek camilerdir. Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de: "Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namaz kılan ve zekât verenler imar eder." (Tevbe, 9/18.) buyurarak inananları mescit ve mabet imarına; yani müesseseler kurmaya teşvik etmektedir.

Mabet ve mescitlerin imarı, biri maddi, diğeri manevi olmak üzere iki türlü olur. Ayetin ihtiva ettiği manada her iki anlam vardır.

Maddi imar, mabetlerin fiziki inşası, korunup gözetilmesidir. Allah Rasulü (s.a.s.): "Kim Allah için bir mescit bina ederse, Allah da onun için cennette bir köşk bina eder." (Buhari, Salat, 65; Müslim, Mesacid, 24.) buyurarak inananları mescit inşa işine çağırmaktadır.

Mabetlerin manevi imarı, cami içinde dinî hizmetleri yürütecek görevliler ve camileri dolduracak cemaat yetiştirmektir. Cemaati bulunan din, manen mamurdur. Maddi olarak her an mabedini imar edebilir. Ama sadece mabedi kalmış, cemaati tükenmiş bir din, virandır.

Mabetler, Yüce Yaratıcı'nın adının ilan edildiği ve dinî ibadetlerin kâmil manada yaşandığı mekânlardır. Bu yüzden Allah Teala: "Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasını yasaklayan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır?" (Bakara, 2/114.) buyurarak bu hizmete engel olanları zalim sayar.

Camilerde ibadeti engellemek ve mabet fonksiyonuna mani olmak ne kadar büyük bir zulümse, camilerde görev yapacak din hadimleri yetiştirmemek ve cemaat teminine gayret göstermemek de aynı oranda bir zulümdür. Caminin içini boşaltmak, boşaltılmasına seyirci kalmak, mabedi harap olmaya terk etmek demektir. Nitekim içinde insanların yaşamadığı haneler, içinde insan yaşayan evlerden çok daha çabuk yıpranır ve harap olur. Mabetler de böyledir. Cemaatin şenlendirmedeği mabet yıkılmaya terk edilmiş demektir. Bu yüzden ayette geçen "harap olmasına çalışan" ifadesinin içinde camiye devamla cemaat olmayan ve cemaat bulmayan kimseler de dâhildir.

İlahî ve nebevi emirler on beş asırlık İslam coğrafyasında, İslam'ın sembolleri sayılan camilerin inşasının temel sebebi olmuştur. Doğudan batıya, kuzeyden güneye her devirde yapılan ve günümüze kadar ayakta kalan camiler, İslam mimarisinin şahikalarıdır.

Allah Rasulü döneminde Mescid-i Nebi mabet olmasının yanı sıra manevi imara yönelik pek çok fonksiyon icra etmişti. Vakıa camilerin ilk inşa amacı ibadet mahalli oluşlarıdır. Ama asr-ı saadette mescit hem eğitim ve öğretimin, hem de devlet yönetiminin merkezi, aynı zamanda adalet tevzi yeri, sosyal ve manevi problemlerin çözüldüğü danışma mekânı, ayrıca da evi olmayan sahabilerin barınma alanıydı. Hatta hastaların tedavi edildiği bir şifahane, askerî konuların görüşülüp stratejilerin değerlendirildiği ordugâhtı. Yabancı heyetlerin kabul edildiği, her türlü faaliyet ve sportif gösterilerin yapıldığı fonksiyonel bir mekândı.

Asr-ı saadette bu şekilde şahsi ve içtimai hayatın merkezi hâline gelen cami, İslam medeniyet tarihi boyunca bu fonksiyonunu sürdürme gelmiştir. Nitekim asr-ı saadetten sonra kurulan ve gelişen eğitim öğretim kurumları medreseler, askerî eğitim alanları kışlalar, sosyal dinî hayatın parçası hâline gelen tekke ve zaviyeler ile ticari hayatın merkezi mesabesindeki bedesten, çarşı ve pazarlar, cami merkezli olarak gelişmiştir. Camilerin yanına açılan imaret/aşevi ve kütüphane ile şifahaneler de mescitlerin ne derecede hayatın merkezinde olduğunu göstermektedir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde medreseler, camilerin etrafında topluma ışık saçan müesseseler olarak örgütlenmiştir. Köyler, cami ve musalla/namazgâh merkezli olarak kurulmuştur.

Şehirlerdeki camilerin taş yapılar olarak sağlam ve son derece estetik inşa edilmesinin yanında, hayat mekânı sayılan evlerin ve diğer binaların ahşap ya da topraktan yapılmış olması, İslam tarihindeki cami merkezli medeniyet anlayışının çok önemli bir göstergesidir. Cami merkezli medeniyet mekân öncelikli değil, zaman öncelikli bir medeniyetin doğmasını sağlamıştır. Camilerin etrafında oluşan sosyal yapı, hayatlarını minarelerden okunan ezana göre düzene koymakta, yaşantılarını onunla tanzim etmekteydi.

Günümüzde camilerin fonksiyonları, değişen fizik mekân anlayışıyla birlikte azalmış; mabet ve dinî eğitim-öğretim merkezi olmak üzere aşağı yukarı iki fonksiyona raci kalmıştır.

Yaşadığımız çağda konutların apartman olarak yapılması, şehirlerdeki nüfus yoğunluğunu artırmış, şehir ve köyde yaşayan nüfus oranları yer değiştirmiştir. Nitekim ellili yıllarda Türkiye’de şehirde yaşayan nüfus yüzde yirmiyken günümüzde bu sayı yüzde seksenlere ulaşmıştır. Köyden şehre gelen ve şehrin dar kalıplarına mahkûm olan aile içindeki çocuk, genç, kadın, yaşlı, emekli ve engellilerin ev dışında sosyal ihtiyaç ve problemlerini çözecek yeni fizik mekânlara ihtiyaç vardır.

Bugün şehirlerde yaşayan insanların camilerin fizik mekânlarından sadece mabet ve dinî eğitim için değil, başka sosyal hizmetler için de yararlanmaları gerekmektedir. Bu bakımdan çocuk, genç, kadın, yaşlı, emekli ve engellilerin camilerde kullanabilecekleri farklı alan ihtiyacı ortaya çıkmakta ve şehir mimarimizle birlikte cami mimarisinin de fonksiyonellik ve estetik açısından yeniden ele alınması gerekmektedir.

İnsanoğlunun temel ihtiyaçları karşılandıktan sonra ilk hatırına gelen şey, sanat ve estetikdir. Dolayısıyla insan yaşadığı mekânların; cami ve eğitim merkezlerinin de estetikten nasip almasını ister. Yetmişli-seksenli yıllarda konut ihtiyacını estetiğine bakmadan geçekonu anlayışıyla çözmeye çalışan insanımız, mabetlerini de aynı anlayışla inşa etmek durumunda kalmıştır.

Türkiye’nin ekonomik durumu düzeliş halkın refah düzeyi arttıkça konutlarda meydana gelmeye başlayan estetik kaygısının mabetlerimize de yansması kaçınılmazdır. Sanırım camilerimizin mimarisiyle ilgili son zamanlarda ortaya çıkan tartışmalar bunun sonucudur.

İslam’ın şiarı konumunda bulunan cami, minare ve mabetler, buldukları coğrafyanın İslam medeniyetine ait olduğunu gösteren simgelerdir. Ancak o coğrafyada o medeniyetin devamı, cami veya mabetlerin manevi imarıyla mümkündür. Bu yüzden bugün mabet dikmek ve cami inşa etmek noktasında Müslümanların gayretlerini takdir etmemek mümkün değildir. Ancak mabet dikmeyi heykel veya bir başka sanat eseri dikmekle eşdeğer görmek ve böyle bir yarışa girmek yanlış olur.

Camilerin maddi ve fiziki imarı, manevi imarın da göstergesidir. Dışarıdan bakıldığı zaman estetik değeri olmayan bir cami, mabet fonksiyonunu icra etse bile medeniyet fonksiyonunu icra edemediğinden o yörede yaşayan insanlara bu anlamda bir özgüven veremez.

Yapılması gereken caminin hem taş ve betondan oluşan fiziki yapısını estetik kaygıyla yeniden düzenlemek, hem de içini cemaatle şenlendirip mabet özelliğini sürdürmektir. Bu da camiye, bütün fonksiyonlarını icra edecek bir konuma taşımak ve hayatın merkezine almakla olur.